

PASAŻE LIRYCZNE

Danuta Opacka-Walasek

PASAŻE LIRYCZNE

Uniwersytet Śląski

WW

OFICyna WYDAWNICZA

Katowice 2013

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent: Anna Węgrzyniak

Publikacja sfinansowana ze środków Uniwersytetu Śląskiego

© 2013 by Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wszelkie prawa zastrzeżone

Wydanie I

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:
Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Od autora	7
Mityzujący gest pożegnania.	
Lubelskie pasaże (przez) Józefa Czechowicza	11
Pasaż pierwszy: czego literaturoznawca robić nie powinien	13
Pasaż drugi: mityzacja ocalająca	17
Pasaż trzeci: <i>nekyia</i>	25
Pasaż czwarty: ponawianie mityzującego wzoru	33
Pastisz przeciw zamieraniu.	
Czesława Miłosza <i>Na cześć księdza Baki</i>	35
Syndromy zamierania	37
Co budzi lęk	44
Bakowskie siekańce	47
Muchy Baki, Mickiewicza, Miłosza	53
Sensy pastiszu	59
Widział ty Wania mikroba...	
Rosja i Rosjanie w poezji Zbigniewa Herberta	65
Gdy tragedia stacza się w miałość i błoto	71

Zdepersonalizowana Rosja i upodmiotowieni Rosjanie. Aktywizowanie odmiennych grup stereotypów	78
17. IX	87
Artykulacje wzniosłości w poezji	
Stanisława Barańczaka	91
Między wzniosłością a patosem – wiersze nowofalowe .	100
Wzniosłość dyskretna	124
Kobieca sygnatura pod <i>Listą obecności</i>	
Urszuli Koziół	139
Dlaczego <i>Lista obecności</i>	141
Składniki poetyckiego idiomu Urszuli Koziół w <i>Liście</i> <i>obecności</i>	145
Czytać inaczej? <i>Lista obecności</i> w perspektywie hyfologicznej i arachnologicznej	156
Z czasem i przeciw czasowi.	
O wierszu Urszuli Koziół <i>W samo lato</i>	181
„Jestem podatna na moment”	183
Ogon komety	189
„piach z ręki do ręki”	195
„Najtrudniej opisywać to co najważniejsze”.	
O <i>Płynie Lugola</i> Bohdana Zadury	203
Płyn Lugola	205
Dysonanse	206
Wzniosłość skali mikro	210
Niewypowiedziane	215
 Bibliografia	 221
Nota bibliograficzna	226
Indeks nazwisk	228

Od autora

Pasaże liryczne to zbiór siedmiu interpretacji wierszy i poematów twórców, bez których trudno wyobrazić sobie obraz dwudziestowiecznej literatury polskiej. Traktuję tę książkę jako przejście przez współczesną poezję i przejście przez własne nią fascynacje. Jako pasaż, w którym przez kilka lat zatrzymywały mnie artefakty niekoniecznie kanoniczne, za to pozwalające na znalezienie łącznika: pomiędzy porządkiem wiersza i zaszyfrowanego w nim artystycznie światobrazu, a porządkiem własnego, niejednokrotnie nawet prywatnego rozumienia rzeczywistości i wynikających z takiej konfrontacji sposobów odczytań. Stąd w niektórych partiach interpretacji utworów Józefa Czechowicza, Czesława Miłosza, Zbigniewa Herberta, Stanisława Barańczaka, Urszuli Koziół i Bohdana Zadury pojawia się momentami wątek „uprywatniający” – mam nadzieję, że jako rzadki kontrapunkt dla „zawodowych” analiz, nie nadwyręża pożądanego w profesji dystansu, który jest wszak warunkiem prawomocnej wykładni wiersza.

To, co zatrzymywało mnie przy wierszach, a z czego zdają sprawozdanie interpretacje składające się na tę książkę, to zazwyczaj – co ujmę z całą świadomością naiwności i ryzyka takiego stwierdzenia – prześwitujący z poetyckich zapisów obraz człowieka o odmiennej wyobraźni. Ona, zaszyfrowana w tkan-

ce wiersza, w obrazach, brzmieniach, uwodzących finezją figurach i tropach, prowokowała do wejścia w dialog i szukania znaczeń ukrytych pod sensem pierwszym. Interesowały mnie mechanizmy „wyrażania niewyraźnego” i zaświadczenia, że ono istnieje, choć jest nie do zobaczenia i nie do pokazania: jak w poetyckich artykulacjach wzniosłości Barańczaka i Zadury. W analizach utworów tych poetów wskazuję różne realizacje retoryczno-poetyckie wzniosłości, obserwując zarazem zmienność postrzegania tej kategorii i okoliczności, które wzniosłość wzbudzają, zapisane w lirycznych sytuacjach. Interesowały mnie zabiegi mityzujące i ich funkcja w *Poemacie o mieście Lublinie* Czechowicza oraz odsłaniające się w ich wariantach nawiązania do kultury celtyckiej. A jeszcze bardziej: *nekyia*, na kształt której to mitycznej podróży do raj utraconego czy rozmowy z duszami zmarłych, Czechowicz wystylizował swój poemat, mówiący o współczesnym, nocnym powrocie do rodzinnego miasta. Zatrzymała mnie poezja Urszuli Koziół, w której – choć czytana od lat – po raz pierwszy usłyszałam kobiecą sygnaturę, stanowiącą może istotny rys jej poetyckiego idiolektu, zaś możliwość do wytropienia dzięki krytyce feministycznej i postulowanej w jej ramach arachnologii. Wreszcie, niezmiennie, zatrzymała mnie poezja Zbigniewa Herberta w odsłonie, jakiej dotąd nie otwierałam, badając tę twórczość od dawna. Postawiłam jej tym razem pytanie o uobecnianie Rosji i Rosjan, tak rzadko kreowanych w jego poezji bezpośrednio, niemal nietematyzowanych, a ciążyących nad twórczością Herberta nieustannie.

Dlaczego „pasaże liryczne”? Ponieważ w pracy badawczej zajmuje mnie od lat interpretacja liryki, którą pojmuję także jako rozumiejące przejście przez wiersz i, zarazem, znalezienie pasażu łączącego porządek deszyfrowanych sensów poezji, odwarstwiających się w trakcie lekcji utworu, z porządkiem żywego świata i człowieka, którego artystyczną figurą jest podmiot: wizerunek

człowieka zapisany w słowach. Sam fenomen poezji interesuje mnie niezmiennie jako najwyższy stopień organizacji języka: artystyczny „polikondensat językowy”, w którym ulegają zagęszczeniu i skomplikowaniu treści znaczeniowe mowy codziennej, zwielokrotnione poprzez grę z tradycją, relacje intertekstualne, intersemiotyczne odniesienia. Dzięki przyrodzonemu sobie kondensowaniu i przekształcaniu znaczeń, zawsze pozwalającemu na wgląd w podmiotowy światobraz, poezja stwarza okazję do spotkania z drugim człowiekiem, bywa, że już nieżyjącym – o odmiennym widzeniu świata i własnym sposobie nazywania go.

Równoległe z postrzeganiem liryki jako najwyższej formy sztuki słowa, traktuję ją także w kategoriach rewelatora prawd nieoczywistych, nadto często niedostępnych w potocznym doznawaniu rzeczywistości. W pasażach przez wiersze, w przejściach przez poetyckie detale, sensotwórcze precjoza, pseudonizmiczność, intertekstualne gry – słowem: w „rozwarstwianiu tekstu” i obserwowaniu, jak „stają się znaczenia”, szukam zapisanego w nich człowieka. Frapuje mnie, rodząca się z artystycznych napięć, dana w poetyckich figurach i tropach jego wyobraźnia, zamknięta w liryczną grę słów. Owa „wymodelowana” wizja, której sens, czasem ledwie prześwitujący, a czasem myląco oczywisty w pierwszej lekturze, odsłania się w toku interpretacji i pozwala spotkać istotę przeżycia zapisaną w czasie prawdziwym, tzn. naprawdę doświadczanym: w stającej się aktualnie chwili. Pociągają mnie pasaże przez zmienność tych wizji, tak w obrębie systemu poetyckiego wybranego autora, jak w interpretacjach o charakterze porównawczym i historycznoliterackim. One pozwalają na wgląd nie tylko w ewolucję poetyk, ale i w generowane rozmaitymi stylami, gatunkami, konwencjami, odmiennymi warunkowaniami chwili, ewokacje wyobraźni i światopoglądów.

Cenię poetyckie drobiazgi, literacki konkret obserwowany w sfunkcjonalizowanej mikroanalizie metafor, rymu, brzmie-

nia, gier językowych – chwytania „niewyraźnego”, nad którymi sztuka interpretacji każe się pochylić, a które w ujęciach syntetycznych często schodzą na plan dalszy, ustępując miejsca wnioskowi całościującemu, których celem jest wyświetlenie i porządkujące sprobematyzowanie większego obszaru literatury. Utwory, które mnie zatrzymały swoją artystyczną organizacją i sprowokowały intelektualnie, zmusiły do wejścia w pasaż. W pomost-przejście, łączące konstrukcyjny szczegół czy uruchomioną dzięki poetyckiej artykulacji kategorię myślenia, ze stojącą za nimi wyobraźnią człowieka z wiersza.

„Pasaż” to polisemantyzm: inaczej znaczy w architekturze, inaczej w muzyce czy jeździectwie. Od francuskiego *passer*, stał się nazwą przejścia między ulicami lub budynkami, czasami pokrytego szklanym dachem; mieszczą się w nim wystawy i wejścia do przyległych sklepów. Ten szklany dach i zaproszenie do bocznych pomieszczeń, które mają swoją głębię, stały się dla mnie obrazową metaforą interpretacyjnego wchodzenia w tekst. Jak przez szklany dach, w pierwszych lekturach prześwitują z niego znaczenia, ale by je zobaczyć w całej złożoności, trzeba znaleźć się w środku i przejść – wchodząc w głąb „bocznych pomieszczeń”: figur, instrumentacji, obrazów i rytmów. W muzyce pasaż oznacza zwrot wykonawczy, oparty na rozłożonym akordzie, utrzymany w drobnych wartościach rytmicznych. Jakże często interpretacja prowadzi do „zwrotów” w pierwotnym rozumieniu wiersza, ile razy zmieniają jej akordy drobne, rytmiczne akcenty. W jeździectwie, podczas pasażu koń na moment zawiesza w powietrzu kończyny, nim twardo postawi je na ziemi. Czy nie podobnie bywa w interpretacji, kiedy zjawiające się „czucie sensu” szuka gruntu w najważniejszym: w tekście samym, w wielokrotnych powrotach do jego artykulacji? Jeśli interpretacja nie pozostaje blisko tekstu, jej konstatacje są zawieszane w powietrzu – nie znajdują oparcia w wierszu.

Indeks nazwisk

- A**
Adamiec Marek 208
Arystoteles 95, 225
- B**
Bachelard Gaston 19
Bajka Marcin 224
Baka Józef, ks. 46, 47, 49–51, 53–55, 57–60, 62–64, 208, 221
Balbus Stanisław 60, 62, 157, 222, 223
Barańczak Stanisław 7, 8, 68, 82, 83, 91–137, 221, 222
Barthes Roland 156, 157, 222
Baudelaire Charles 45
Bielik-Robson Agata 192, 222
Bieńczyk Marek 95, 164, 211, 222, 224
Błońska Wanda 186, 187, 225
Błoński Jan 186, 187, 225
Bogdanowska Monika 98, 211, 224
Boileau Nicolas (Boileau-Despréaux) 129, 186
Borkowska Grażyna 168, 222
Brach Czaina Jolanta 127, 134, 135, 222
Buczyńska-Garewicz Hanna 222
Burke Edmund 95, 97, 98, 100, 104, 105, 129, 213, 222
- Burzyńska Anna 158, 166, 177, 222
- C**
Całbecki Marcin 19, 222
Cassirer Ernst 15, 21
Celsjusz Anders 207
Chawaf Chantal 165
Cixous Hélène 164, 165, 171, 222
Connor Steven 56, 222
Czapski Józef 87
Czechowicz Józef 7, 8, 11–33, 53, 154, 221
Czempka Maria 124, 223
Czyż Antoni 221
- D**
Dante Alighieri 206
David Friedrich Caspar 129
Dembińska-Pawelec Joanna 124, 125, 132, 222, 225, 226
Derrida Jacques 210, 211
Donne John 109
Dostojewski Fiodor Michajłowicz 130
- F**
Fałęcka Barbara 110, 223
Forstner Dorothea, OSB 115, 223
Freud Sigmund 170, 171
- G**
Gałęcki Jerzy 93
Gardner Helen 109

- Gąssowski Jerzy 27, 28, 32, 223
Głowiński Michał 186, 187, 225
Goldwing Wiliam 56
Gołębiewska Maria 156, 222
Graff Piotr 95, 213, 222
Grześkowiak Radosław 208
- H**
Hajduk-Gawron Wioletta 226
Herbert Zbigniew 7, 8, 14, 65–90,
130, 132, 221
Homer 25
Horacy 21, 95
Hudzik Jan Paweł 93, 223
Husserl Edmund 192, 193, 223
- I**
Irigaray Lucy 166
- J**
Jachowicz Stanisław 56
Janion Maria 220
Jastrun Mieczysław 115, 154, 225
Jaworski Stanisław 154, 223
Jung Carl Gustav 25, 223
- K**
Kajtoch Jacek 154, 223
Kaden-Bandrowski Juliusz 76
Kałuża Anna 141, 223, 226
Kandziora Jerzy 132, 223
Kant Immanuel 93, 97, 131, 134,
223
Kapuściński Ryszard 211
Kisiel Joanna 124, 223
Kita Małgorzata 124, 223
Klee Paul 129, 212
Kłosińska Krystyna 158–161, 164,
165, 170–172, 177, 223
Kochanowski Jan 154
Kopciński Jacek 17, 225
Kopeć Sylwia 163, 184, 224
Korotkich Krzysztof 224
Kostkiewiczowa Teresa 100, 124,
223
Kozioł Urszula 7, 8, 139–201, 221
- Kristeva Julia 159, 160, 177, 178,
223
Kuźmiak Zbigniew 68
Kwiatkowski Jerzy 103, 115, 223
- L**
Lechoń Jan 53
Legeżyńska Anna 136, 143, 157,
223
Leśmian Bolesław 155
Lévinas Emmanuel 126, 188, 224
Lévi-Strauss Claude 17, 18
Lewańska Anna 156, 222
Lubomirski Stanisław Herakliusz
118
Ludorowski Lech 224
Lyotard Jean-François 95, 97–100,
129, 130, 210–213, 224
- Ł**
Ławski Jarosław 224
- M**
Maciejewska Irena 154, 224
Majewski Erazm 56
Malicki Jan 163, 184, 224
Mallarmé Stéphane 21, 177
Markowski Michał Paweł 156, 158,
222
Michnik Adam 85
Mickiewicz Adam 53–55, 64, 85,
154
Mikołajczak Małgorzata 147, 152,
154, 174, 186, 224
Miller Nancy Kate 157
Miłosz Czesław 7, 16, 35–64, 96,
183, 208, 221
Münster Arnold 126, 224
- N**
Naborowski Daniel 154
Nasiłowska Anna 164, 168, 222
Nawarecki Aleksander 47, 50, 51,
58, 98, 127, 211, 221, 224
Niewiara Aleksandra 79, 224
Nieznanowski Stefan 118, 224

- Norwid Cyprian Kamil 154
 Nycz Ryszard 224
- O**lszański Grzegorz 226
 Opacka-Walasek Danuta 85, 186, 224
- P**akalski Dariusz 93, 223
 Panas Władysław 33
 Pawelec Dariusz 104, 125, 143, 162, 163, 184, 224–226
 Pawlikowska-Jasnorzewska Maria 53, 155
 Peiper Tadeusz 103, 104, 112
 Petrarka Francesco 206
 Picasso Pablo 25
 Pietrych Krystyna 132, 125, 132, 225
 Płuciennik Jarosław 225
 Podraza Kwiatkowska Maria 115, 225
 Pomian Krzysztof 17
 Poświatowska Halina 157
 Poulet Georges 186, 187, 225
 Prokop Jan 115, 225
 Próchniak Paweł 17, 22, 23, 225
 Przyboś Julian 115, 155, 223
 Przybylski Ryszard 197, 198, 220, 225
 Pseudo-Longinos 95, 125, 126, 225
- R**adziwił Uldaryk Krzysztof 118
 Reszke Robert 25, 225
 Rosen-Przeworska Janina 27, 225
 Rosiak Roman 13, 221
 Rousseau Jean-Jacques 41
 Ryczek Justyna 97, 225
 Rymkiewicz Jarosław Marek 53, 197
- S**allenave Danie 160
 Schulz Bruno 22, 56
 Sidorek Janusz 192, 223
 Sinko Tadeusz 95, 225
 Skórnicki Jerzy 154, 223
 Sławiński Janusz 115, 225
 Smereczniak Małgorzata 226
 Speyer Adrienne von 44
 Staff Leopold 154
 Stala Marian 94, 124, 133, 225
 Stanek Barbara 56, 222
 Staniewska Anna 15, 222
 Suchodolski Bogdan 17
 Szczygiel Jerzy 211
 Szewc Piotr 188, 222
 Szymańska Adriana 225
 Szymborska Wisława 154, 157, 185, 186, 221
- Ś**wieściak Alina 141, 223, 226
 Świrszczyńska Anna 157
- T**ambor Jolanta 226
 Telicki Marcin 226
 Tołstoj Lew Nikołajewicz 80
 Tomalak Barbara 25
 Tuwim Julian 53, 155
 Tyszczyk Andrzej 17, 225
- W**at Aleksander 53
 Witosz Bożena 158, 223
 Wojda Dorota 157, 223
 Wójciak Monika 226
 Wójcik Włodzimierz 85, 224
- Z**adura Bohdan 7, 8, 203–221
 Zaleski Marek 16, 21, 225
- Ż**elazny Mirosław 93, 223

Redaktor
Wacław Walasek

Korektor
Agnieszka Walasek

Projektant okładki
Michał Motłoch

Redaktor techniczny
Ireneusz Olsza

Skład i łamanie
Ireneusz Olsza

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISBN 978-83-60743-72-0

Wydawca
Oficina Wydawnicza Wacław Walasek
Katowice, ul. Mieszka I 15
wacek@oficynaww.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark. wyd. 8,0. Przekazano do łamania
w marcu 2013 r. Podpisano do druku w maju 2013 r. Papier offset.
kl. III, 80 g. Nakład 120 + 50 egz.

Druk: STUDIO NOA
www.studio-noa.pl